

СОФІЯ ГРАНДАКОВСЬКА

РІЗНОМАНІТНІ СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ТА РОМСЬКИХ ГРОМАД У МАКЕДОНІЇ: ВІД ОПОРУ ДО УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ (Охрид, 26 вересня – 3 жовтня 2011 р.)

«Різноманітні стратегії виживання єврейських та ромських громад у Македонії: від опору до увічнення пам'яті» – це тема комплексу навчальних заходів за назвою «Школа з вивчення історії Голокосту», проведеного у період з 26 вересня по 3 жовтня 2011 р. в м. Охріді, Республіка Македонія, на базі міжнародного літнього університетського курсу в м. Охрид (OSU). Цей літній курс, присвячений вивченню історії Голокосту, організований Інститутом соціальних наук та гуманітарних досліджень «Євро-Балкан» (м. Скоп'є, Македонія) за підтримки Цільової групи з питань міжнародної співпраці у сфері освіти щодо Голокосту, пам'яті та досліджень (ITF), а також у партнерстві з Новим університетом Болгарії (м. Софія, Болгарія), мав як науковий, так і освітній характер.

Головну увагу школи було зосереджено на відкритті дискусії щодо збереження пам'яті про Голокост у процесі формування історичного та соціокультурного образу Македонії. Присутність єврейського наративу в Македонії вимагає інтеграції до нього історії ромів та інших меншин, що стали жертвами Голокосту (гомосексуалістів, осіб із фізичними вадами тощо). Відправною точкою у справі сприяння увічненню та збереженню пам'яті про долю євреїв та ромів у порівняльній перспективі в Македонії є спроба звернення особливої уваги на системну

брутальність Голокосту і донесення її суті до широкого загалу за посередництва серйозного міждисциплінарного наукового полілогу. З огляду на такі базові аспекти, ця літня школа наголосила на академічній необхідності розпочати серйозну дискусію щодо питання, чи створює Голокост так зване місце відсутності? Якою мірою політичний результат залишеної без відповіді «концепції Голокосту» представляє «хронотоп замовчування», який, власною чергою, перешкоджає безперервному вираженню минулого у конкретний історичний момент, що позначає історичне «теперішнє» як парадигматичний вакуум у просторі цілісної духовної та матеріальної (авто)біографії у наративі Голокосту та вимірі майбутнього? Якою мірою та яким чином такий історичний факт дає змогу відтворити минуле у сьогоденні? Чи знаменує політичний терор розрив у функціонуванні сакрального та матеріального аспектів історії, в рамках однієї діахронічної вертикалі, не лише виписаної самою метафорою терору, насилля, зникнення та забуття, а й назавжди запечатаної «колоніальною» перспективою смерті?

Критичний підхід до наративів Голокосту за своїм характером співвіднесений із багатьма дисциплінами, що мають стосунок до соціальних і гуманітарних наук та мистецтва. З іншого боку, такий багатомірний підхід до дискурсу Голокосту розширює початкове коло інтересів цієї школи, що підтверджує серйозну методичну потребу у техніках застосування досліджень Голокосту для формулювання в освітньому процесі культурної та історичної картини Македонії та досвіду Голокосту у ширших географічних рамках на Балканах та Східній і Центральній Європі.

Ця літня школа, присвячена темі Голокосту, є невід'ємною частиною літнього університетського курсу в м. Охриді (OSU), який є академічною програмою для молодих викладачів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, аспірантів, дослідників та фахівців, і пропонує інтенсивні, орієнтовані на вирішення проблем та основані на дослідній роботі навчальні курси в царині соціальних та гуманітарних наук, у тому числі адекватну та ефективну підготовку академічного персоналу, демонстрацію успішного поєднання сучасних дослідницьких підходів та ефективного й інноваційного навчання, сприяння підвищенню академічної успішності та здатності допомагати у створенні та підтримці активних мереж освітян,

а також спільне удосконалення навчальних технологій певних дисциплін у міжнародному контексті.

Академічна програма «Різноманітні стратегії виживання єврейських та ромських громад у Македонії: від опору до увічнення пам'яті» увірнула в себе низку курсів. Основним фокусом курсу «Історія та теорія: євреї Македонії та Голокост», який проводила д-р Софія Грандаковська (Sofija Grandakovska), були аспекти присутності або відсутності єврейського нарративу в Македонії у конкретний історичний період, що має назву «Голокост». Обговорення зосереджувалося на труднощах сприйняття семіотичної позиції прочитання єврейського дискурсу з урахуванням таких категорій: ширшого спектра академічного дискурсу через використання усної історії як шляху в історіографію, архівно-документального підходу, постановки запитань та пошуку можливих відповідей на них щодо соціокультурної, археологічної, політичної, мовно-літературної, мистецької, сакральної практик та практики збереження пам'яті, а також їх теоретичного позиціонування у міждисциплінарному та інтертекстуальному підході. Другий навчальний курс за назвою «Культура та пам'ять: євреї іспанського походження в Македонії та Голокост», який проводила д-р Крінка Відаковіч-Петров (Krinka Vidakovic-Petrov), був присвячений аспектам культурної ідентичності євреїв іспанського походження в Македонії, а саме: культурні моделі та їх перехід від однієї до іншої, роль месіанства, гендерні перспективи, орієнталізм та вестернізація, ідеологічні та політичні течії (сіонізм, ідеології лівого крила, політична поляризація), асиміляція та інтеграція. Також у рамках курсу велося вивчення тяглості або, навпаки, розриву культури напередодні Голокосту, впливу досвіду Голокосту на самобутність особистих та колективних нарративів Голокосту, а також трансформації живої культури у культурну пам'ять у повоєнний період. Третій курс «Історизація Голокосту ромів», проведений професором Майклом Стюартом (Michael Stewart), зосередив увагу на історії ромів на початку ХХ ст. У його рамках було надано суттєву інформацію – демографічну, історичну, соціологічну – про цю етнічну групу в період до та після Першої світової війни; курс також розглядав, як роми стали жертвами геноциду нацистів. Він розповів, як еволюціонувала нацистська антициганська ідеологія, як її було поширено у політичному вимірі та як

беззастережно її акцептували місцеві владні кола на Балканах, поєднавши з уже наявним расовим питанням (спрямованим проти етнічних турків та мусульманських громад, зокрема, у Болгарії та Македонії). Було використано етнодемографічну перспективу у поєднанні із соціологічним баченням тлумачення політичного через расову призму та виправдання геноциду і домінування одних над одними.

Модераторами на пообідніх семінарах виступали д-р Міра Маєр (Mira Mayer) та д-р Євгеній Дайнов (Evgeny Daynov), а також здобувачі Славко Дімітров (Slavco Dimitrov) та Станімір Панайотов (Stanimir Panajotov). Учасники, що приїхали з балканських країн та країн Східної і Центральної Європи, у рамках п'яти семінарів представили свої презентації. Адріан-Ніколає Фуртуна (Adrian-Nicolae Furtuna), представник ромів, подав на розгляд учасників аналіз пісень про «картонні човни» у зв'язку з депортацією 25 тис. ромів до Трансністрії; Александр Тінев (Alexander Tinev) з Болгарії присвятив увагу шляху ромів від виживання до інтеграції в Болгарії; Анжеліка Пезаріні (Angelica Pesarini) (Італія) винесла на розсуд колег аналіз ідеї «табору» як засобу сегрегації, концентрації та смерті у Голокості народу ромів; Анна Шаз (Anna Szasz) (Угорщина) розповіла про ромів в Угорщині, яких було піддано різним формам переслідувань, і поставила риторичне запитання: де є ті спогади, що дають «їм» змогу створити образ «самих себе», а також наратив минулого; Аста Вречко (Asta Vrecko) (Словенія) презентувала працю, присвячену дослідженню ув'язнення багатьох словенських митців у концентраційних таборах у роки Другої світової війни на прикладі Зорана Мужіча (Zoran Mušič), якого утримували в Дахау; Бернардіка Юріч (Bernardica Juric) (Хорватія) вела мову про наслідки Голокосту у Східній Європі і поставила запитання, чи відбувається Голокост сьогодні; Дмитро Алексєєв (Росія) розглянув питання створення пам'яті про Голокост у Росії; Горан Бандов (Goran Bandov) (Хорватія) представив порівняльний аналіз становища ромської спільноти у нацистській Німеччині та Незалежній державі Хорватія; Йован Кулібрк (Jovan Culibrk) (Сербія) порушив питання щодо парашутистів ішува з та у Македонії на прикладі долі Ніссіма Теста-Аразі (Nissim Testa-Arazi); Юлія Мікова (Julija Micova) (Македонія) обговорювала «остаточне розв'язання єврейського питання» в Македонії; Мердіта Саліу (Meredita

Saliu) (Македонія) презентувала тему ромів у Голокості в Македонії; Михайло Тяглий (Україна) висвітлив тему окупаційної політики нацистів та масових убивств ромів в Україні; Мілан Балабан (Milan Balaban) (Боснія) торкнувся питання Голокосту в Боснії та Герцеговині та долі єврейської спільноти у Боснії після Другої світової війни; а Павле Кондіч (Pavle Kondic) (Сербія) подав дослідження про римо-католицьку єпархію в м. Скоп'є на релігійній карті Югославії у 1924–1941 рр.

В рамках школи відбулася презентація двомовної хрестоматії «The Jews From Macedonia and the Holocaust: History, Theory, Culture» («Євреї Македонії та Голокост: історія, теорія, культура», Скоп'є, видавництво «Euro Balkan Press», 2011 р.) під редакцією С. Грандаковської, яка також є автором передмови до видання. Книгу презентували д-р К. Відакович-Петров та отець Йован Кулібрік. Ця книга, що постала в результаті дослідного проекту «Євреї Македонії та Голокост», разом із наступною історико-документальною виставкою презентує наукову версію подій, хоча і є реферативною та вузькоспеціалізованою, звужуючи коло проблем до Голокосту у Македонії. Отже, предметом видання є трагічна доля 7148 євреїв Македонії, замордованих 1943 р. у газових камерах табору Треблінка II. Вміщуючи чотирнадцять оригінальних наукових праць та об'ємну передмову, а також оригінальні фотоматеріали й історичні документи, хрестоматія наочно демонструє статус теми Голокосту в Македонії у теоретичних, культурних, академічних та освітніх колах, а також її місце у загальному світовому масиві досліджень із цього питання.

*Переклад з англійської
Сергія Коломійця*